

NYGAARDSVOLDS PRIVATE ARKIV FRIGITT

Gi tyskerne
«piskeslag,
kolbestøt og
støvlespark»

TØFF TONE: Tyskerne «må få føle hva det vil si å bli deportert til et fremmed land, og få piskeslag, kolbestøt og støvlespark», skrev Johan Nygaardsvold til Martin Tranmæl i 1942.

UKJENT: I flere tiår har familien holdt tidlige statsminister Johan Nygaardsvolds private arkiv for seg selv. Som første avis kan Aftenposten presentere noen smakebiter.

ODD INGE SKJÆVESLAND

Brevet om tyskernes skjebne etter krigen, skrevet i London 24. august 1942, er en bitte liten del av Nygaardsvolds private arkiv. Inntil nylig ønsket ikke familien å gi andre innsyn i det, men nå er det deponert ved Arbeiderbevegelsens arkiv. Der er det

flere andre regjeringsmedlemmer. Nygaardsvold fremstår som en god, oppriktig og ofte sterkt personlig brevskriver. Samtidig er det viktig å være klar over at f.eks. hans sterke utsagn om tyskere og svensker er sterkt situasjonspregede, sier Bergh. Nygaardsvold går i brevet til Tranmæl kraftig imot dennes innstilling om å behandle et demokratisk Etterkrigs-Tyskland på en tillitsfull måte og overlate til det nye Tysk-

Brukte
moseloven
mot seg
selv

Johan Nygaardsvold brukte Bibelen for å argumentere for at hans regjering måtte gå av etter krigen.

«Den var ikke så dum den gamle bestemmelsen i Moseloven, at en la hele folkets synd og skyld på en bukk, og baketter drev denne ut i ørkenen til undergang og glemsel. Kan partiet gjenvinne arbeiderbevegelsens tillit ved å ofre Regjeringen, så vil ofret ydes med glede», skrev Nygaardsvold til Martin Tranmæl 31. mai 1943.

Statsministeren mente det var naturlig at folk spør etter årsaken til krigens lidelser.

«Den årsaken som så å si gir seg selv er Regjeringens mangel på forberedelse. Den nytter det ikke å bortforklare. Det er derfor en bydende nødvendighet at Regjeringen trer tilbake straks det kan dannes en fri norsk administrasjon i Norge», skrev regjeringens sjef.

«Den (regjeringen – red.anm.) må ikke bli stående som en gjenganger fra en tid som uheldig er død og begravet. Det gamle spillet er slutt, og nye kort må deles ut», skrev Nygaardsvold.

Han mente at regjeringen måtte gå av også av hensyn til Arbeiderpartiet.

«En bør imidlertid ikke være blind for at partiet vil møte nye motbør i den første tid. Vår antimilitarisme er ikke glemt. Heller ikke partiets lefling med «arbeiderklassens diktatur». Begge to var velmente, idealistiske lyktmenn. Den første førte fram til 9. april 1940. Den andre fram til fasisisme og diktatur, og videre til all

for å tenke på den norske Okkupasjonshistorie, 2014

gjør. Helsen dykk i det omfattende kildematerialet, som vil bli stilt til rådighet for historieforskningen.

– Det er en viktig begivenhet å ha fått inn en så sentral personlighets arkiv. Bare ut fra stikkprøver tror jeg vi kan si at det vil få stor betydning for historieskrivningen både om Nygaardsvold selv, London-regjeringen og andre sider ved motstandsfronten

utenfor Norges grenser, sier lederen for Arbeiderbevegelsens Arkiv, Trond Bergh.

Det meste av arkivmaterialet er fra krigsårene. En vesentlig del består av korrespondanse mellom Nygaardsvold og sentrale norske aktører, som bl.a. Tranmæl, C.J. Hambro, Trygve Lie og

BREVSKRIVER: Martin Tranmæl i Stockholm under krigen. Arbeiderbevegelsens sterke mann brevvekslet mye med statsminister Nygaardsvold i London.

FOTO: ARBEIDERBEVEGELSENS ARKIV

land å ta oppgjøret med nazistene.

«Jeg kan bli så forbanna at jeg sier: Ikke bare øye for øye og tann for tann, men syv ganger sytti skal hver urett, hver forbrytelse og hver sorg gjengjeldes», skriver Ap.-statsministeren til arbeiderbevegelsens sterke mann.

Nygaardsvold hadde ingen tro på et demokratisk Tyskland og levner selv barn av tyskere liten ære:

«Det har ikke vært, det er ikke, og det kommer ikke til å bli hverken noe demokratisk eller noe nytt Tyskland. Alle som er født av tysk mor, eller om de er født av mor av en annen nasjonalitet, men har tysk far, - alle er de rene banditter, selv om de til sine tider og på sine steder går rundt med en viss sivilisert fernisering.»

Tranmæl satt i Stockholm. Nygaardsvold trodde «ikke noen nordmenn, som har vært hjemme disse åre-

ne, kan tenke seg å behandle en tysker på en slikkelig måte».

For egen del la statsministeren til: «Hvorfor ikke la det tyske bandittfolk få føle noe av det alle okkuperte folk har fått føle siden deres land ble hørtatt av det tyske folk? Vi må få en sterk og streng militærbevoikning av Tyskland, og det tyske folk må selv være med på å bygge opp igjen det de har lagt øde. De må få føle hva det vil si å bli deportert til et fremmed land, og få piskeslag, kolbestøt og støvlespark i stedet for mat og betaling for arbeidet. Og så må verden sikres mot at tyskerne igjen kan få anledning til å slippe helvete løs på våre

barn og barnebarn. Jeg er ikke blodtøstig, og vil derfor bestemt motsette meg nedskyting av en stor del av den tyske befolkning.»

I samme brev tar den norske statsministeren sterkt avstand fra et mulig «føderativt samfunn, bestående av hele Norden, som svenskene, og dere nordmenn som er i Sverige, driver med». Nygaardsvold avviste imidlertid ikke helt at det kunne øke forståelsen, styrke samarbeidet og sikre freden i Europa.

«Men samtidig oppnår en etter min mening å sikre en permanent ufred og uhygge i Norden. Tror dere virkelig at Sverige vil betrakte Norge som likebe-

rettiget og likeverdige i et slikt føderativt samfunn? ... Tror du ikke, at vi til alle tider vil få høre om hvor dumme vi var med vårt antimilitære prek og vårt brukte gevær? Jeg tror det er vår plikt å betrakte Sverige nå og etter freden med mistankens skjærpede blikk.»

«Innerst inne forakter de Norge, nordmennene og alt hva norsk er. Og så skulle vi begynne å interessere oss for ny samrøring med det. Nei! Vi behøver ikke gå rundt og snakke om full frihet og selvstendighet for vårt land, hvis vi samtidig skal begynne å tigge om å få et nytt hundebånd på oss», skrev Nygaardsvold til Tranmæl.

EN HÅND Å HOLDE I: Statsminister Johan Nygaardsvold med sigar i den ene og nåværende kong Harald av Norge i den andre hånden under et USA-besøk under krigen. Bildet finnes i et privat fotoalbum, som Nygaardsvolds familie nylig har gitt fra seg.

FOTO: ARBEIDERBEVEGELSENS ARKIV

Angret voldsomt gjenvalget i 1945

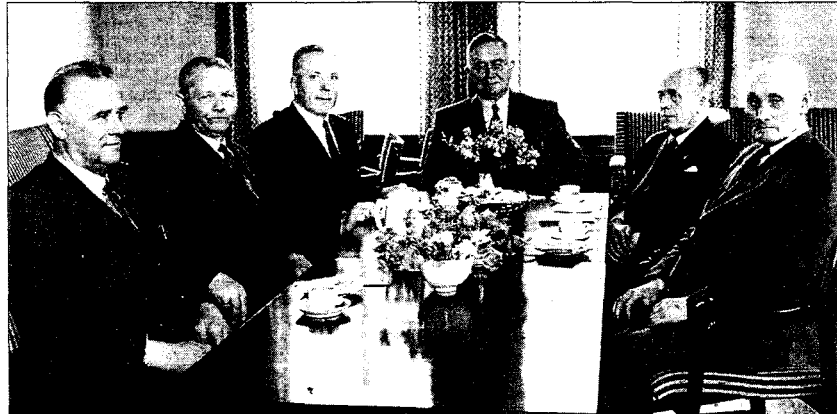
Johan Nygaardsvold angret voldsomt på at han stilte til gjenvalg som stortingsrepresentant i 1945.

«Jeg har også begått mange dumheter, men den siste, at jeg lot mig stille som stortingsmann igjen, var den værste», skrev Nygaardsvold til Anders Lange 6. desember 1945, et knapt halvår etter at han gikk av som statsminister. Han satt på sitt stortingskontor og skrev for hånd til Fremskrittspartiets far.

Et spøkelse

Han understreker at han var blitt overtalt, og poengterer at det var lokalpartiet og sambygdingene - «ikke ledelsen her i Oslo» - som hadde fått ham til å stille til gjenvalg for Stortinget. Men nå sitter han på Løvebakken i den første førjulstiden etter frigjøringen og spør seg selv stadig:

«Hvad skulle jeg på den galei. Jeg går her i tinget som et spøkelse fra en svunnen tid. Jeg har ikke avgangsvitnesbyrd hverken fra Grini, Falstad eller Tyskland, men mit forhold som statsminister

ADJØ: I 1949 var den første stortingsperioden etter krigen over også for Sør-Trøndelag-benken. Fra venstre: Hoiger Stjern (Bondepartiet), Paul Martin Dahlå (a), Ingvald Svinsås-Lv (v), Nygaardsvold, Amund Rasmussen (a) og Ingvald Tøndal (kr.f.).

FOTO: ARBEIDERBEVEGELSENS ARKIV

granskes av en nidkjær, men langsomt arbeidende granskningskomité. En slik person burde ikke pany på trådt inn i den offentlige beysning. Det innsier jeg nu, men nu er det for sent», skriver Nygaardsvold.

Anders Lange ba om en vurdering av Hjemmefronten og dens

ledelse, men Nygaardsvold ba om forståelse for at han ikke kunne gjøre det. Samtidig legger han til:

«De har vistnokk gjort meget godt arbeide for folk og land. Det kan derfor være forståelig at de nu vil innkassere litt offentlig anerkjendelse for sitt arbeide.»

Nygaardsvold kommenterer

også indirekte Langes store misnøye med biskop Eivind Berggrav. Stortingsrepresentanten for Sør-Trøndelag skriver at han ikke kan si noe om det, men legger til et sitat fra Olav Duun: «Det er fåe rettferdige folk i verda og det er vi Skaperen stor takk skyldig for.»

JOHAN NYGAARDSVOLD

Statsminister 1935-45

- Husmannssønn, født i Malvik 6.9.1879. Sagbruksarbeider, arbeidsledig, i USA 1902-07 bl.a. som jernbarnarbeider. Deretter bl.a. lagerarbeider i Hommelvik.
- Stortingsrepresentant 1916-1949. Parlamentarisk leder 1932-35. Statsminister 1935-45, derav 5 år i London-regjeringen. Medlem av Ap.s landsstyre fra 1923 til sin død i 1952.

Stor betydning

– Dette er av stor betydning for norsk historieforskning, sier historiker Harald Berntsen til at Johan Nygaardsvolds private arkiv er frigitt.

– Min onkel satt på de fleste papirene. Vi kan ikke ha det her oppe i Hommelvik, sier Nygaardsvolds barnebarn, Roald Bye, som var stortingsrepresentant for Sør-Trøndelag Ap. fra 1969 til 1981.

Berntsen svarer «ja, selvfølgelig» på spørsmål om han gjerne skulle ha hatt tilgang på arkivet da han skrev sin store Nygaardsvold-biografi i 1991. – Det gir mer om personen Nygaardsvold enn det var mulig for meg å få frem, sier Berntsen.

Bye var ikke i tvil om at det var riktig å overlate materialet til Arbeiderbevegelsens Arkiv i Oslo, selv om de har en filial i Trondheim. – De har bl.a. Einar Gerhardsen og Oscar Torp, så jeg syntes de burde få det, sier Bye.

Formålet for Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, som ble startet i 1909, er å samle og bevare materiale om norsk og internasjonal arbeiderbevegelse. Selve arkivsamlingsen omfatter ca. 400 000 hylemeter. I tillegg er det rundt 110 000 fotografier og ca. 90 000 bøker og annet trykt materiale. Dessuten har de et omfattende lydarkiv. Det gir også ut en arbeiderhistorisk årbok.

den sam av lidelser Europas folk har fått gjennomgå i disse år. Skal arbeiderpartiet reises igjen som en maktfaktor i Norge, så må det skje gjennom hel og full avstandtagen fra antimilitarisme og diktatur i enhver form. Partiet bør derfor ikke ha noe med den gamle Regjering å bestille. Det bør heller være de som krever at Regjeringen skal gjøres ansvarlig for ulykken.»

Historiker Harald Berntsen mener dette var en prøveballong overfor Tranmæl.

– På dette tidspunktet var Nygaardsvold fra Hjemmefrontens ledelse utsatt for et så sterkt press om å gå av, at dette må sees på som en typisk prøveballong, sier Berntsen.

Hambro: Eksploder!

En misfornøyd stortingspresident C.J. Hambro i USA anbefalte statsminister Nygaardsvold i London «å eksplodere» mer av hensyn til helsen.

I USA: Stortingspresident C.J. Hambro (h)

Det fremgår av et brev Hambro skrev til Nygaardsvold fra sin base i Princeton i New Jersey 31. august 1941.

Etter at Hambro har signert brevet legger han til et PS:

«Jeg vil ønske, og det er at Statsministeren må si litt mer i bordet, og ikke være sleeping partner til avgjørelser som du ikke i ditt hjerte er enig i. Jeg kjenner deg så godt at jeg vet at ingenting er bedre for din helbred enn å eksplodere av og til istedenfor å gå rundt med indre læsioner.» Når stortingspresidenten fra Høyre «mange ganger er misfornøyet» i USA, er det fordi han ikke synes han får gjort nytte for seg.

«Likesom du har jeg ingen illusjoner om nogen triumferende tilbakekomst til Norge. Jeg tror at den overgang blir den allervanskeligste, og at vi må gjøre regning med å treffe en bitter og dømmende folkemening», skrev Hambro, som hadde hørt fra Canada ryktet om at han selv var upålitelig og «et redskap for kommunistene».